

دوره ۶ - شماره ۱۸ - زمستان ۱۴۰۲
ویژه‌نامه هوش مصنوعی

جایگاه هوش مصنوعی در صحت سنجی ادله دآوری

همایون مافی، فاطمه قناد، محمدمین اسماعیل پور

هوش مصنوعی به عنوان دلیل در محاکمه کیفری

سالار صادقی

چالش‌ها و موانع مسئولیت کیفری در ربات‌های با قابلیت هوش مصنوعی

امین امیریان فارسانی، سیدمحمد حسینی

هوش مصنوعی و تاثیر آن بر سیستم قضایی

امیررضا محمودی، مریم بحرکاظمی

تاریخچه مختصری از هوش مصنوعی: گذشته، حال و آینده هوش مصنوعی

امین حاجی وند، علی خوش منظر، صابر سیاری زهان

هوش مصنوعی در نظام عدالت کیفری: روندها و احتمالات پیشرو

سالار صادقی

هوش مصنوعی و مسئولیت قانونی

سارا صلح چی، کیان بیگلریگی

تعامل هوش مصنوعی و دیپلماسی برای پایداری محیط زیست

سبحان طیبی، نادر طیبی

جرایم هوش مصنوعی یک تحلیل بین رشته‌ای؛ تهدیدات و راه حل‌های قابل پیش بینی

زهره وهبی

هوش مصنوعی و مردم‌سالاری؛ تأثیر اطلاعات غلط، ربات اجتماعی و هدف گذاری سیاسی

سارا صلح چی

کاربرد هوش مصنوعی در جرم یابی و تحقیقات جنایی؛ نمونه پژوهی: قتل‌های سریالی

حمیدرضا حیدرپور، محمد شهنقی، ژیللا مهرآرا

مجازانگاری استفاده اخلاقی از هوش مصنوعی با استفاده از نظریه فارابی درباره حقوق طبیعی و سعادت

محمد مهدی داور

هوش مصنوعی در نیروهای مسلح: مروری بر قابلیت‌ها، کاربردها و چالش‌ها

یاسر شاکری

Ethical Permissibility of Using Artificial Intelligence through the Lens of Al-Farabi's Theory on Natural Rights and Prosperity

مجازانگاری استفاده اخلاقی از هوش مصنوعی با استفاده از نظریه فارابی درباره حقوق طبیعی و سعادت

Mohamad Mahdi Davar

Bachelor of Islamic Philosophy and Wisdom, Faculty of Theology and Islamic Studies, University of Tehran, Tehran, Iran

محمد مهدی داوور

کارشناسی فلسفه و حکمت اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

mohamadmahdidavar@ut.ac.ir
<http://orcid.org/0009-0002-1379-4765>

Abstract

The discussion of artificial intelligence (AI) as a newly emerging phenomenon in the present era has always been faced with various ethical challenges. The expansion of artificial intelligence is inevitable, and since this phenomenon is related to the human and social world, anything related to humans and society falls within the realm of morality and rights. In doing so, it must be understood whether the use of artificial intelligence is an ethical matter or not. Furthermore, do humans have the right to use it or not? It seems that Al-Farabi's thought in the realm of practical wisdom can provide an answer to this issue. By reflecting on the theories of this prominent philosopher in civil philosophy, the theory of natural rights is obtained, and on the other hand, Al-Farabi's ethical opinions are also consistent with the theory of natural rights and, in general, with Al-Farabi's civil philosophy. It can, therefore, be argued that, one can consider and elucidate this issue through the lens of Al-Farabi's ethical and civil school of thought.

Keywords: Artificial Intelligence, Al-Farabi, Natural Rights, Prosperity, Civil Philosophy.

چکیده

بحث از هوش مصنوعی به عنوان یک پدیده نوظهور در عصر حاضر همواره با چالش‌های متعدد اخلاقی روبرو بوده است. گسترش هوش مصنوعی یک امر اجتناب‌ناپذیر می‌باشد و از آن جهت که این پدیده با جهان انسانی و اجتماعی در ارتباط است و هر امری که با انسان و اجتماع در ارتباط باشد حوزه اخلاق و حقوق می‌باشد، بنابراین باید دانست که آیا استفاده از هوش مصنوعی یک امر اخلاقی می‌باشد یا خیر؟ و همچنین آیا انسان‌ها حق استفاده از آن را دارند یا خیر؟ به نظر می‌رسد که اندیشه فارابی در حوزه حکمت عملی می‌تواند جوابگوی این مسئله باشد. با تأمل در نظریات این فیلسوف برجسته در حکمت مدنی، نظریه حقوق طبیعی دریافت می‌شود و از سوی دیگر، آراء اخلاق فارابی نیز با نظریه حقوق طبیعی و به صورت کلی با حکمت مدنی فارابی دارای هماهنگی می‌باشند. بنابراین، می‌توان با عینک مکتب اخلاقی و مدنی فارابی به این مسئله نظر نموده و آن را تبیین کرد.

واژگان کلیدی: هوش مصنوعی، فارابی، حقوق طبیعی، سعادت، حکمت مدنی.

Received: 2023/09/05 - Review: 2023/10/30 - Accepted: 2023/12/08

دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۹/۰۵ - بازنگری مقاله: ۱۴۰۲/۱۰/۳۰ - پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۱۲/۰۸

ارجاع:

داور، محمدمهدی؛ (۱۴۰۲)، مجازانگاری استفاده اخلاقی از هوش مصنوعی با استفاده از نظریه فارابی درباره حقوق طبیعی و سعادت، شماره ۱۸، ویژه‌نامه هوش مصنوعی.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author (s) , with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) , which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

مقدمه

هوش مصنوعی از جمله پدیده‌های نوظهوری است که روز به روز در حال گسترش است و با حوزه‌های مختلف در ارتباط است (Amisha et al,2019) و (Talaviya et al,2020) و (Kabali Samartoiy&Davar,2023) و (Basu et al,2020) و (Oliveria&Silva,2023). همچنین، به دلیل اهمیت این موضوع و ارتباط و تأثیر آن در پدیده‌های دیگر، این موضوع تبدیل به یک موضوع و مسئله برجسته پژوهشی نیز شده است و به صورت بین رشته‌ای در آن تحقیقاتی صورت گرفته است (Hagendorff,2020) و (Liu,2021).

هر امری که با پدیده‌های انسانی و اجتماعی در ارتباط است، بی‌ارتباط با اخلاق و حقوق نخواهد بود. زیرا آن پدیده حکم اخلاقی و حقوقی پیدا می‌کند. به بیان دیگر، هر امری که با انسان و جامعه مرتبط باشد، در دایره اخلاق و حقوق وارد می‌شود. برای مثال باید ذکر کرد که اگر یک اتومبیل بدون راننده و هوشمند که براساس هوش مصنوعی رانندگی می‌کند، در صورت صدمه وارد کردن به فرد دیگر، آیا فعل غیراخلاقی انجام داده است؟ آیا این فعل مترتب بر خود آن دستگاه می‌گردد یا سازنده آن؟ (Nyholm&Smids,2016). مسئله دیگر این است که آیا افراد در مشاغل مختلف می‌توانند از نظر اخلاقی و حقوقی از هوش مصنوعی استفاده کنند؟ اگر می‌توانند به صورت مطلق است یا مقید؟ و اگر نمی‌توانند به چه علت؟ همچنین چرایی مجاز بودن استفاده از آن چیست؟

با زوایای مختلفی می‌توان به این مسئله پاسخ داد. ولی آنچه که مورد بحث این جستار است، پاسخ به

این پرسش براساس مبانی فکری معلم دوم حکیم ابونصر فارابی است. فارابی به عنوان فیلسوفی که درباره حکمت نظری و عملی صاحب رأی است دارای نظریاتی در باب اخلاق و حکمت مدنی می باشد. به بیان دیگر، وی یک حکیم مؤسس است که به صورت منسجم از مباحث نظری و عملی بحث کرده است و نظریات عملی وی موقوف بر نظام فکری نظری وی می باشد. همچنین، بحث از حقوق طبیعی از حکمت مدنی فارابی بر می آید و این بحث با نظریات اخلاقی وی هم راستا می باشد. به همین علت براساس مبانی وی در بحث از حقوق طبیعی و اخلاق، پرسش گفتاورد حاضر پاسخ داده خواهد شد.

قابل ذکر است که روش اتخاذ شده در پژوهش حاضر به صورت تحلیلی-توصیفی می باشد. به این صورت که آراء فارابی در باب اخلاق و حکمت مدنی که مرتبط با بحث حاضر است توصیف خواهد شد و سپس براساس تحلیل محتوایی آن ها نظریه حقوق طبیعی استخراج می گردد و به پرسش جستار حاضر پاسخ خواهد داده شد.

۱- حقوق طبیعی

فارابی در کتاب سیاست مدینه بحثی درباره فطرت های انسانی دارد و آن گونه که از فحوی کلام وی بر می آید، نظر وی در این باب با نظریه حقوق طبیعی قرابت دارد. فارابی در این باب چنین می گوید: «مردمی که دارای فطرت سالمند همه صاحب یک فطرت مشترکی هستند که به وسیله آن اساساً معارف و معقولات نخستین را پذیرا می شوند و این فطرت مشترک میان همه است؛ و همه آنان به وسیله آن فطرت مشترک سلیم به سوی کارهای مشترک در حرکت اند. این است اساس کار سعادت همگانی و وجه مشترک بین مردم سلیم الطبع» (فارابی، ۱۳۵۸، ۱۴۸). از این عبارت فارابی به خوبی می توان دریافت که وی قائل به حقوق طبیعی می باشد که توسط عقل سلیم مردم دریافته می شود.

از سوی دیگر باید گفت که فارابی در طرح ریزی مدینه فاضله خود اذعان دارد که شخص رییس اول از طریق عقل مستفاد خود به منبع وحی دست می یابد. رییس اول مدینه از طریق وحی به وضع شرایع و قوانین در مدینه فاضله می پردازد (فارابی، ۱۳۵۸، ۱۵۶). البته باید گفت که قوانین و سنن طبیعی که در عالم جاری و ساری می باشد نیز همان سنن الهی می باشد و قوانین وضع شده براساس وحی تعارضی با حقوق طبیعی نخواهند داشت و در راستای یکدیگر می باشند.

۲- سعادت

مفهوم محوری دیگر در حکمت عملی فارابی مفهوم سعادت است. این مفهوم در اخلاق و فلسفه مدنی به‌عنوان دو رکن از حکمت عملی نقش اساسی را بازی می‌کند. به عبارت دیگر می‌توان گفت که غایت علم اخلاق و همچنین غایت علم مدنی، رساندن مردم به سوی سعادت می‌باشد. معلم ثانی در رساله‌ای موسوم به «التنبیه علی سبیل السعاده» که آن را در باب اخلاق نگاشته است، سعادت را به‌عنوان غایت تلقی می‌کند (فارابی، ۱۳۹۰، ۸۹). وی در سیاست مدینه نیز چنین اذعان کرده است: «هر یک از مردم مدینه فاضله باید مبادی موجودات نخستین و مراتب آن‌ها و سعادت و ریاست نخستین مدینه فاضله و مراتب آن ریاست‌ها را بدانند و در مرتبت بعد افعال و اعمالی که معین و محدود است و به وسیله آن‌ها سعادت و خوشبختی به دست می‌آید بشناسند و تنها به دانستن آن‌ها هم اکتفاء نکنند و بلکه آنچه مربوط به عمل است مردم مدینه باید کلاً و جزئاً همه را مورد عمل قرار دهند» (فارابی، ۱۳۵۸، ۱۶۴). همچنین باید خاطر نشان کرد که کتاب «الملله» فارابی نیز حول محور سعادت است و مبانی سیاسی و اجتماعی مطلوب از نظر فارابی همان است که فرد را به سوی سعادت قصوی می‌کشاند (فارابی، ۱۹۹۱م، ۶۶).

۳- مجازات‌گری هوش مصنوعی در حکمت مدنی فارابی

براساس دو مبنایی که از فارابی یعنی حقوق طبیعی و سعادت به‌عنوان محور اساسی تفکر وی در حکمت مدنی ذکر گردید، باید ادعا کرد که هر پدیده‌ای که با حقوق طبیعی انسان و به عبارت دیگر با فطرت انسان ناسازگاری نداشته باشد و همچنین سعادت جامعه را به خطر نیندازد، جزء پدیده‌های مجاز و قانونی در اندیشه فکری فارابی محسوب می‌گردد. از سوی دیگر، باید گفت که اگر پدیده‌ای بتواند جامعه را به سوی سعادت مطلوب برساند جزء پدیده‌های اولی محسوب می‌گردد. البته باید خاطر نشان کرد که مراد فارابی از سعادت هر دو نوع سعادت یعنی سعادت دنیوی و سعادت پایدار می‌باشد و آنچه که از فحوی سخن وی از کتاب «الملله» بر می‌آید، وی برخی از سعادت‌ها را مقدمه سعادت قصوی می‌داند. به عبارت دیگر، وی سعادت را دو نوع می‌داند و هر دو مطلوب وی هستند، ولی گاهی که سعادت مقدمی به جای سعادت پایدار بنشیند، دیگر آن سعادت مطلوب نخواهد بود و به همین جهت است که از آن‌ها به‌عنوان سعادت ظنی تعبیر می‌کند (فارابی، ۱۹۹۱م، ۵۹).

حال باید دید که آیا هوش مصنوعی به‌عنوان یک پدیده نوظهور، جایگاهی در نظام اجتماعی مطلوب

فارابی دارد؟ و یا به عبارت دیگر از نظر مبانی فارابی، هوش مصنوعی به‌عنوان یک امر مجاز تلقی می‌گردد؟ در ابتدا باید گفت که هوش مصنوعی همچون سایر پدیده‌ها این قابلیت را دارد که منشاء صدور خیر و یا شر شود. بنابراین، هوش مصنوعی به خودی خود دارای حکم اخلاقی نخواهد بود و براساس بهره‌ای که افراد جامعه از آن می‌برند، حکم اخلاقی پیدا می‌کند. به صورت کلی باید گفت که هوش مصنوعی به‌عنوان یک پدیده در جهان تکنولوژی می‌تواند به صنایع و اقتصاد کمک اساسی کند و بدین ترتیب و به صورت کلی می‌تواند مقدمه رفاه اجتماعی شود و رفاه اجتماعی نیز مقدمه‌ای برای سعادت قصوی باشد. در نتیجه می‌توان گفت که هوش مصنوعی یک امر مجاز و حتی مورد تأکید در نظام فکری فارابی محسوب می‌گردد. همچنین، هوش مصنوعی در صورتی که حقوق طبیعی افراد را به خطر نیندازد هیچ معنی ندارد و باید دید که افراد از آن چگونه استفاده می‌کنند و در صورت استفاده نادرست از هوش مصنوعی و یا هر پدیده دیگر، حکم اخلاقی بر روی فرد بار می‌شود و نه خود پدیده.

نتیجه

فارابی از جمله حکمای است که در هر دو بعد حکمت، یعنی حکمت نظری و عملی نظریه‌پردازی کرده است و آنچه که به‌عنوان عنصر اساسی در حکمت عملی وی، هم در اخلاق و هم در حکمت مدنی شناخته می‌شود، بحث از سعادت است. از سوی دیگر، نظریه حقوق طبیعی نیز از منظومه فکری وی قابل استخراج است. به همین ترتیب، هر آنچه که با حقوق طبیعی فرد سازگار باشد و سعادت اجتماع را نیز فراهم کند نه تنها به‌عنوان امری مجاز، بلکه به‌عنوان امری پسندیده در اجتماع مطلوب فارابی محسوب می‌گردد. با ظهور هوش مصنوعی در عصر حاضر و گسترش آن، پرسش‌های اخلاقی درباره آن شکل گرفته است. همچنین به هوش مصنوعی می‌توان با رویکردهای مختلف اخلاقی نظر کرد. یکی از این رویکردها، رویکرد فارابی می‌باشد که همان‌طور که بیان شد، اگر هوش مصنوعی با حقوق طبیعی افراد در تعارض نباشد و همچنین باعث رسیدن جامعه به سعادت باشد، یک امر مجاز و نیکو در جامعه مدنظر فارابی خواهد بود.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانتداری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردیده است.

تعارض منافع: تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی نگارش یافته است.

منابع

فارسی

- فارابی، ابونصر محمد، ۱۳۵۸، **سیاست مدنی**، ترجمه سیدجعفر سجادی، چاپ اول، تهران، انتشارات انجمن فلسفه ایران.
- فارابی، ابونصر محمد، ۱۳۹۰، **التنبیه علی سبیل السعاده**، فارابی و راه سعادت، به کوشش قاسم پورحسن، مقدمه و ترجمه نواب مقربی، چاپ اول، تهران، انتشارات بنیاد حکمت اسلامی صدرا.
- فارابی، ابونصر محمد، ۱۹۹۱م، **الملله و نصوص اخری**، تعلیقه محسن مهدی، بیروت، دارالمشرق.

لاتین

- Amisha, Malik, P. , Pathania, M. , & Rathaur, V. K. , 2019, Overview of artificial intelligence in medicine. Journal of family medicine and primary care, 8 (7).
- Basu, K. , Sinha, R. , Ong, A. , & Basu, T. , 2020, Artificial Intelligence: How is It Changing Medical Sciences and Its Future? Indian journal of dermatology, 65 (5).
- Hagendorff, T. m 2020, the ethics of AI ethics: An evaluation of guidelines. Minds and machines, 30 (1).
- Kabali Samartoiy, F. , & Davar, M. M. , 2023, a Reflection on the Impact and Connection of AI with Humanities. International Journal of Multicultural and Multi religious Understanding, 10 (9).
- Liu, Z. , 2021, Sociological perspectives on artificial intelligence: A typological reading. Sociology Compass, 15 (3).
- Nyholm, S. , & Smids, J. , 2016, the ethics of accident-algorithms for self-driving cars: An applied trolley problem? Ethical theory and moral practice, 19 (5).
- Oliveira, R. C. D. , & Silva, R. D. D. S. E. , 2023, Artificial intelligence in agriculture: benefits, challenges, and trends. Applied Sciences, 13 (13).
- Talaviya, T. , Shah, D. , Patel, N. , Yagnik, H. , & Shah, M. , 2020, Implementation of artificial intelligence in agriculture for optimisation of irrigation and application of pesticides and herbicides. Artificial Intelligence in Agriculture, 4.

Legal Civilization

No.18- Winter 2024

ISSN: 2873-1841
ISSN: 2873-1922

The Place of Artificial Intelligence in the Validation of Arbitration Evidence

Homayoun Mafi, Fatemeh Ghanad, Mohammad Amin Esmacilpour

Artificial Intelligence in the Criminal Justice System: Leading Trends and Possibilities

Salar Sadeghi

Challenges and Obstacles of Criminal Liability in Robots with Artificial Intelligence Capabilities

Amin Amirian Farsani, Sayyed Mohammad Hosseini

Artificial Intelligence and its Effect on the Judicial System

Amirreza Mahmoudi, Maryam Bahrekazemi

A Brief History of Artificial Intelligence: On the Past, Present, and Future of Artificial Intelligence

Amin Hajivand, Ali Khosh Manzar, Saber Sayari Zuhan

Artificial Intelligence in the Criminal Justice System: Leading Trends and Possibilities

Salar Sadeghi

Artificial Intelligence and Legal Liability

Sara Solhchi, Kian Biglarbeigi

Artificial Intelligence and Diplomacy Interaction for Environmental Sustainability

Sobhan Tayebi, Nader Tayebi

Artificial Intelligence Crime an Interdisciplinary Analysis of Foreseeable Threats and Solutions

Zahra Vahabi

Artificial Intelligence and Democracy: The Impact of Disinformation, Social Bots and Political Targeting

Sara Solhchi

The Use of Artificial Intelligence in Crime Detection and Criminal Investigations; Case Study: Serial Murders

Hamidreza Heydarpour, Mohammad Shahanaghi, Zhila Mehrara

Ethical Permissibility of Using Artificial Intelligence through the Lens of Al-Farabi's Theory on Natural Rights and Prosperity

Mohamad Mahdi Davar

Artificial Intelligence in the Military: An Overview of the Capabilities, Applications, and Challenges

Yasser Shakeri